

# Цивільна конфіскація

Щоб уникнути звинувачень у незаконному збагаченні, чиновникам варто з особливою увагою ставитися до історії свого фінансового життя. Адже зміни до законодавства надають можливість конфіскувати активи навіть у тих «щасливчиків», кому вдалося уникнути кримінального покарання у зв'язку з відсутністю достатніх доказів для визнання їх винними

ІГОР ГЛУШКО, АНЖЕЛІКА МОІСЄЄВА

Законом України № 263-IX від 31 жовтня 2019 року було встановлено відповідальність для державних чиновників та місцевих самоврядників за незаконне збагачення. Незважаючи на те, що положення цього Закону почали діяти в Україні ще 28 листопада 2019 року, його фактичне застосування знаходиться на вкрай низькому рівні. У той самий час він досить цікавий хоча б тим, що вводить таке поняття, як «цивільна конфіскація», і передбачає процедури її здійснення.

Спочатку наголосимо, що, на момент написання цієї статті, в Україні з цього питання було винесено єдине судове рішення, яке набуло законної сили. Йдеться про рішення Вищого антикорупційного суду (ВАКС) від 13 серпня 2021 року, справа № 991/3401/21. До нього ми ще повернемося, а поки що перейдемо до суті.

## ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТАТКИ

Завдяки Закону № 263-IX Кримінальний кодекс (КК) України було доповнено статтею 368<sup>5</sup>, що передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збагачення. Законодавець встановив, що служителі держави та місцевої влади повинні нести відповідальність за придбання активів, вартість яких перевищує їхні законні доходи більш ніж на 6500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Також Законом № 263-IX не були залишені поза увагою і ті, хто придбав активи на суму меншу, ніж заявлена у статті 368<sup>5</sup> КК України. Для них було відведено спеціальні норми у Цивільному процесуальному кодексі (ЦПК) України.

Такі «покупці», відповідно до статті 290 ЦПК України, отримали перспективу позбутися придбаного, якщо вартість нових активів перевищує законні доходи більш ніж у 500 і більше разів розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. При цьому стаття 290 ЦПК України передбачила шанс втратити активи і тим «щасливчикам», яким вдалося уникнути кримінального покарання у зв'язку з відсутністю достатніх доказів для визнання їх винними та вичерпанням можливості їх отримання; снасуванням кримінальної відповідальності за незаконне збагачення; закінченням термінів досудового розслідування.

Зокрема, на «щасливчиків» варто зупинитися докладніше. Якщо зі смертю особи, закінченням термінів розслідування та цілком реальною можливістю снасування кримінальної відповідальності все зрозуміло, то цивільне судочинство, безумовно, є серйозним інструментом продовження процесу. А ось що робити з уже зібраними та визнаними судом недостатніми доказами? Чому вони підлягають



**ІГОР ГЛУШКО**, партнер, керівник практики кримінального права GOLAW



**АНЖЕЛІКА МОІСЄЄВА**, партнер GOLAW

іншому тлумаченню у цивільному судочинстві? Фактично, у цивільному та кримінальному процесі підлягає встановленню той самий масив фактів. В обох процесах докази незаконного збагачення збираються одним і тим самим суб'єктом, і суду надаються ці докази однією і тією ж особою — прокурором, а кримінальні та цивільні розгляди також відбуваються в тому самому суді. Якщо прокурор мав неприємності з доказами у кримінальному процесі, чому вони повинні перерости в прокурорські приємності в цивільному? Для нас цей момент поки є загадкою. Здається, що прокурору просто надано шанс виправити ті недоліки, які він допустив, збираючи докази для звинувачення, наприклад, взяти і заново ці докази переізнати. Але це буде можливо, якщо прокурор виявить зайву активність, адже термін давності для поведінки з цивільним позовом складає чотири роки і обчислюється він з моменту отримання активів, а не з моменту, коли прокурору про ці активи стало відомо. У будь-якому разі прокурорам удачі, практика все розставити на свої місця!

## ЦИВІЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ

Зі сказаного вже зрозуміло, що «цивільна конфіскація» відбувається в рамках цивільного судочинства. Ініціатором процесу є прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) або прокурори ГПУ, якщо йдеться про отримання спірнотрудових активів прокурором САП. Підсудність цих справ — ВАКС, загальною судам надано право розглядати позови прокурорів, якщо останні сумніваються в доходах суддів ВАКС. Розгляд таких позовів здійснюється на безоплатній основі, тобто судовий збір не стягується.

Зазначимо, що з позивачем процесу все просто і прозоро, а от з відповідачами, справа куди хитріша. За встановленими правилами, відповідачем може виступати не лише «розбагатілий» служитель держави або місцевих владних структур, а й ті, на кого спірне майно оформлене, а також ті, хто дозволяє чиновнику цим майном управляти, за умови, що таке управління можна порівняти з правом розпорядження. Тобто теж зі скромним доходом, які не мають водійського посвідчення, але при цьому володіють автопарком, особисті масажисти з набором елітної нерухомості, співмешкани, які стали успішними в бізнесі паралельно кар'єрному зростанню коханого або коханої, тепер можуть постати перед судом з поясненнями на предмет «гроші-то звідки»? Звичайно ж, прокурор

має обґрунтувати, що саме пов'язує активи цих замочених людей із служителем народу. Однак, здається нам, саме в цьому напрямі у прокурора навряд чи вининуть проблеми, якщо, звичайно, перераховані власники не будуть озброєні позиковими розписками, податковими та іншими платіжками, сплаченими з особистих рахунків, групою свідків, готових під присягою підтвердити сумлінне придбання майна саме цим власником, а не тим, на кого подумав прокурор, а також безмежну турботу власника про своє майно.

У рамках боротьби з незаконним збагаченням частиною 2 статті 328 Цивільного кодексу України встановлено, що право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не виходить із закону або незаконність набуття права власності чи необґрунтованість активів, що перебувають у власності, не встановлена судом.

Однак у змінах до статті 81 ЦПК України ми спостерігаємо дещо інший підхід, який зобов'язує власника спростувати незаконність придбання активів, якщо судом буде встановлено достатність наданих прокурором доказів про необґрунтованість активів на підставі даних, наданих прокурором.

Такий порядок речей не міг нас не зацікавити. Виходить, що доти рішення суду про необґрунтованість активів немає, то вважається, що вони придбані законно. Про це йдеться в нормі матеріального права. А в нормі процесуального права йдеться про те, що й до винесення рішення судом суду дозволяється робити висновки, притаманні резолютивній частині рішення, як прикладанням обов'язку спростувати вже зроблені висновки відповідача. Така собі презумпція винуватості, що виникає незрозуміло в який момент. Вивчили судовий реєстр. Суди цієї норми поки що не застосовували і поки що нікого не поставили в рамки доказування в умовах передчасних висновків суду. Але зауважимо, що справ такого типу в Україні на момент написання цього роздуму було всього дві. Відповідно надалі практика може змінитися. Але, чесно кажучи, ми не віримо в те, що в судовій ухвалі буде зазначено прямим текстом, що суд встановив достатність доведених фактів про необґрунтованість активів на підставі даних, поданих прокурором, у зв'язку з чим відповідачу надається право спростувати доведене прокурором.

## ОПИРАТИСЯ НА ФАКТИ

Проте, незважаючи на таку специфіку цивільного процесу, відповідачеві в будь-якому випадку доведеться попрацювати та доводити свою позицію, надаючи суду необхідні докази. Фактично у процесі необхідно встановити два факти:

1. Чи є відповідач належним, тобто чи є він суб'єктом цивільної конфіскації або заявлений відповідач — власник необґрунтованих активів, пов'язаний із суб'єктом цивільної конфіскації цим самим майном.

2. Чи законні доходи, отримані суб'єктом цивільної конфіскації, або чи законні доходи, витрачені на придбання необґрунтованих активів.

У згаданому вище рішенні ВАКС чудово, на наш погляд, розкрито процес доведення факту законності (незаконності) придбання коштів відповідачем. У процесі доведення сторони явно не стримували і задіяли все, що могли. Суду були представлені рішення судів, що вніе відбулися, дані судових процесів, що ще не закінчилися, аналіз особистого життя відповідача, сумнівність господарської діяльності компанії, яка перераховувала кошти відповідачу, а також деталі угоди про отримання коштів, коли основні документи були підписані в момент відсутності відповідача в Україні. Текст цього рішення наочно демонструє, що при нападі та захисті не треба нічим зневажати, бажано залишаючись при цьому в рамках законного поля, бо не варто забувати, що ЦПК України надає право суду з власної ініціативи збирати докази, якщо у нього є сумніви щодо сумлінності дій учасників щодо доказів.

## ГОТУВАТИСЯ ЗАЗДАЛЕГІДЬ

Вважаємо, що ці процеси будуть наповнені яскравими фарбами різнобічної доказової бази та надзвичайної креативності позицій сторін. До таких процесів варто готуватися одночасно зі вступом на посаду. Адже навіть будучи кришталеву чистою людиною, яка чесно служить інтересам держави і народу, ніхто не безпечений від того, що підвези кілька разів нума, який випив, з роботи на його машині, придбання цієї машини не буде поставлене як «придбання необґрунтованого активу». Звичайно ж, ми перебільшуємо, але все ж такі треба бути уважним із чужим майном і з особливою точністю збирати в окрему папку всю історію свого фінансового життя, активно ділитися особистим та дуже особистим зі своїми друзями, доброзичливцями та іншими зацікавленими особами. Потрібно бути відкритим, цікавитись доходами своєї офіційної та не дуже офіційної другої половини, її батьків. Не треба соромитися та випитувати джерела таких доходів у близького оточення і за можливості наповнювати цими даними свою папку. І якщо грім грание, ці папки допоможуть зберегти свій добробут, а досвідчений адвокат вам у цьому завжди прийде на виручку.